

УДК 738(438.32/.41 – 477)"17–18"

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2026.3.47>

Школьна Ольга Володимирівна,

доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-7245-6010
dushaorchidei@ukr.net

Бернат Леонід Анатолійович,

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0002-9368-897X
l.bernat@kubg.edu.ua

Сивирин Юрій Вадимович,

викладач кафедри рисунка
Київської державної академії декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені М. Бойчука
ORCID ID: 0009-0004-7287-7757
Sivirin.yuriy@gmail.com

ІКОНОГРАФІЧНІ ІЗВОДИ ОБРАЗУ СВЯТОЇ КАТЕРИНИ З МОНАСТІРЯ СВЯТОЇ КАТЕРИНИ НА СІНАЇ

Мета статті – розкрити іконографічні особливості зображення християнської Катерини Александрійської (282–305), представлені в однойменному монастирі на півострові Синай у Єгипті. Окрему увагу приділено різноманіттю інтерпретації образів означеної Великомучениці в традиціях різних іконописних шкіл, специфіці сюжетів, у тому числі з житійними клеймами, мистецьким особливостям зображенням символів мучеництва Святої, специфіці зображення іконічного простору довкола неї та його наповненню. Наголошено на характерних рисах Катерини Александрійської, відомих за типовими іконографічними ізводами ікон і образів рукописів, котрі зберігаються у однойменному монастирі, започаткованому ще в III столітті нашої ери на Синаї. Охарактеризовано типові композиційні прийоми зображення Святої, представлені у Музеї Монастиря Святої Катерини, найстарішої у світі християнської обителі, що функціонує безперервно, й охороняється ЮНЕСКО, як пам'ятка особливого значення для людства, де знаходиться Неопалима купина та Колодязь Мойсея. Інструментарій дослідження спирається на сукупність принципів, підходів і методів. Так, застосовано принципи наукової достовірності і всебічності, мистецтвознавчий підхід, аксіологічний, онтологічний, герменевтичний, семіотичний, історико-хронологічний, історико-культурний, компаративний, крос-культурний, культуротворчий, типологічний, іконографічний, іконологічний, просопографічний, й метод мистецтвознавчого аналізу. Серед важливих завдань дослідження – прослідкувати основні типи іконографічних ізводів Катерини Александрійської; представлених на Синаї; розглянути житійні клейма Святої; охарактеризувати художні особливості зображень означеної Великомучениці. Акцентовано на символічних предметах, представлених художниками-іконописцями різних країн в іконах Святої Катерини. Наголошено на просопографічних джерелах, в котрих розкрито суть життєвого подвигу й мучеництва християнки.

Ключові слова: візантійський канон, композиція, пластичне моделювання, сюжет, іконографія, стилістика, розпис, образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, художні особливості, художня культура, шовк.

Shkolna Olga, Bernat Leonid, Sivyrin Yuriy. ICONOGRAPHIC DETAILS OF THE IMAGE OF SAINT CATHERINE FROM THE MONASTERY OF SAINT CATHERINE AT SINAI

The aim of the article is to reveal the iconographic features of the image of the Christian Catherine of Alexandria (282–305), presented in the monastery of the same name on the Sinai Peninsula in Egypt. Special attention is paid to the diversity of interpretations of the images of the Great Martyr in the traditions of various iconographic schools,

the specificity of the plots, including those with life marks, the artistic features of the depiction of the symbols of the Saint's martyrdom, the specificity of the depiction of the iconic space around her and its filling. The characteristic features of Catherine of Alexandria, known from typical iconographic copies of icons and images of manuscripts, which are kept in the monastery of the same name, founded in the 3rd century AD in Sinai, are emphasized. Typical compositional techniques of the image of the Saint are described, presented in the Museum of the Monastery of St. Catherine, the oldest continuously functioning Christian monastery in the world, and protected by UNESCO as a monument of special importance for humanity, where the Unburnt Bush and the Well of Moses are located. The research toolkit is based on a set of principles, approaches and methods. Thus, the principles of scientific reliability and comprehensiveness, art historical approach, axiological, ontological, hermeneutic, semiotic, historical-chronological, historical-cultural, comparative, cross-cultural, culture-creating, typological, iconographic, iconological, prosopographic, and the method of art historical analysis are applied. Among the important tasks of the study is to trace the main types of iconographic derivations of Catherine of Alexandria; presented at Sinai; the vital marks of the Saint are considered; the artistic features of the images of the aforementioned Great Martyr are characterized. The emphasis is on symbolic objects presented by icon painters of different countries in the icons of Saint Catherine. The emphasis is on prosopographic sources, which reveal the essence of the life feat and martyrdom of a Christian woman.

Key words: Byzantine canon, composition, plastic modeling, plot, iconography, stylistics, painting, fine arts, decorative arts, artistic features, artistic culture, silk.

Постановка проблеми. Наразі потребує визначення питання основних іконографічних ізводів іконографії образу Святої Катерини з однойменного монастиря в Єгипті. Також особливим аспектом дослідження означеної проблематики є розкриття художніх особливостей тих ікон, котрі нині зберігаються на Синаї.

Аналіз досліджень і публікацій. Одними з перших дослідників Монастиря Святої Катерини в Єгипті стали К. Вейтцманн та Дж. Галей, котрі розпочали розгляд найдавнішої мистецької спадщини означеної обителі VI–X століть у середині – другій половині 1970-х рр. У невеличкій монографії «Монастир Святої Катерини на горі Синай. Ікони» (вип. 1), виданій в американському Принстоні 1976 р., вказані дослідники розкрили питання каталогізації колекції творів мистецтва цього святого місця, де до 160 кольорових і чорно-білих ілюстрацій ілюстрацій були доєднані описи життєписів святих, осмислені іконічні образи Св. Великомучениці Катерини та сцени з її життя [12, с. 1–107].

За два роки перший із вказаних авторів оприлюднив у Нью-Йорку хронологічно ширший каталог «Святі образи VI–XIV століть», куди включив огляд православних іконографічних ізводів усталених до того часу канонічних зображень Св. Катерини візантійського часу, порівнюючи їх з католицькими версіями Великомучениці [13, с. 1–134].

Основну увагу автора в ілюстративному ряді видання привернули панелі Vita Icon – життя з клеймами Катерини Александрійської, представлених в символічних сценах, а також візуалізації сцен випробувань, в яких проявлявся незламний дух Святої та її непохитність у постулатах віри.

Ще за 2 роки, 1980-го року, Дж. Галей, Дж. Форсих, К. Вейтцманн уместі Гіватаїм в Ізраїлі оприлюднили книгу «Синай і Монастир Св. Катерини», в якій на 191 сторінці здійснили ґрунтовний мистецтвознавчий огляд збірки обителі на прикладі докладних зображень. Науковці здійснили аналіз христологічних і зображень святих, сюжетів окремих ікон, у тому числі з життєписами. Тоді ж була здійснена спроба систематизувати наявні в колекції Музею Монастиря Святої Катерини образи вказаної Великомучениці за типологічними ознаками [7, с. 1–191].

Надалі, за 10 років, поглиблюючи і розширюючи напрацювання попередників, 1990 р. в Афінах була видана значуща монографія К. А. Манафес «Синай. Скарби Монастиря Святої Катерини». В означеній книзі на 440 сторінках автору вдалося створити детальний каталог збірки Музею при обителі. Туди увійшли значущі візуальні матеріали та текстівки з коментарями щодо ікон та їхніх сюжетів, пов'язаних з культом окремих святих, насамперед, Св. Катерини [8, с. 1–400]. За 6 років окреслена

проблематика також зацікавила К. Муір, котра на міжнародній австралійській конференції виголосила доповідь на тему «Дослідження іконографії: Св. Катерина з Александрії», в якій приділила увагу іконографічним схемам житійних сцен вказаної Великомучениці [9, с. 272–280].

Ще за 10 років означеною колекцію зацікавився тандем дослідників Р. С. Нельсон і К. М. Коллінс, які 2006 р. видали у Лос-Анджелесі монографію «Святі образи, освячена земля: ікони з Синаю» на 304 сторінках з ілюстраціями. Завдяки цій колективній праці, присвяченій підбірці кращих творів колекції Музею Монастиря Святої Катерини, було акцентовано увагу на раніше малодосліджених питаннях символіки певних образів, осмисленню історичного контексту життя персонажів, зокрема у контексті розвитку візантійських іконічних традицій та пізніших мистецьких епох [6, с. 1–304].

2007 р. невелику розвідку з окресленої проблематики опублікувала у виданні «Музейний провулок» співробітниця Національного художнього музею України Інна Пархоменко, зосередившись на колекції установи, яку вона представляла [3].

Окремі питання іконографії означеної святої піднімалися 2011 р. на кількох сторінках розвідки І. Сидора «Пам'ять святої великомучениці Катерини Олександрійської» [4] та на 376 сторінках книги діаспори вченої Н. П. Шевченко «Монастир гори Синай і культ Святої Катерини» 2013 р., виданої у канадському місті Бурлінгтон [10, с. 1–376]. В останній вказаній монографії автор здійснила історико-культурний аналіз появи й розвитку культу Святої Катерини Олександрійської з тлумаченням аспектів життєпису («Vita icon») Великомучениці щодо її іконографії.

Завершуючи аналіз наукових видань, присвячених означеній проблематиці, варто назвати фахову статтю М. Живкович «Про ікони мучеників Синайських та Райтуських у монастирі Святої Катерини на Синаї, з оглядом культу та іконографії цих святих у східнохристиянському мистецтві». Означена публікація була видана 2020 р.

у Зографі – болгарському православному чоловічому монастирі на Святій горі Афон. Автора цікавили в ній питання принципів відбору фігур святих для верхніх регістрів групових композицій, огляд канонічних рис образу Св. Катерини, що склалися, їх порівняння з характеристиками й атрибутами інших святих Синаю [14, с. 101–125].

2020 р. також у Салоніках було перевидано з оригіналу 2015 р. грецькою мовою монографію перекладену англійською мовою книгу «Монастир на горі Синай та його святині» під загальною редакцією Г. Фоустеріса [11, с. 1–257], в якій зібрано найцінніші писані, друковані, введені до ансамблів творів декоративно-прикладного мистецтва ікони Св. Катерини з однойменного монастиря. Деякі аспекти цього та попередньо вказаних видань також розглядаються у публікації «Житіє Св. великомучениці Катерини Олександрійської» [1] та «Іконографія святої Катерини» [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовими першоджерелами з вивчення життєпису Катерини Олександрійської вважаються записи, занотовані Афанасієм (Анастасієм), котрий став стенографом означеної Святої. Також до просопографічних джерел із описами обставин її життя відносяться свідчення Симеона Метафраста і твір «похвальне слово Катерині» Анастасія Протасіскрита. Найперше з них датується межею VI–VII століть. Надалі збирала і систематизувала дані її життєпису низка агіографів, богословів і мистецтвознавців [9, с. 272–280; 10, с. 1–376].

За цими свідченнями Великомучениця, котра 304 р. прийняла християнство, і з часом стала патронесою одного з найдавніших православних монастирських комплексів у світі, була страчена 307 р. шляхом відсікання голови. Катерина, ім'я якої в перекладі означає «чиста», походила зі знатної, заможної олександрійської родини (її батьком був Конста – правитель цього міста), й отримала найкращу для свого часу освіту.

Особлива природня краса у поєднанні з високою ерудицією та блискучим розумом (юна дівка багато читала, вивчала твори

давніх філософів-мудреців та поетів, лікарські трактати, володіла ораторським та діалектичним мистецтвом, опанувала низку мов) стали приводом для того, що прийнявши Господа в своє серце, ця панна дискутувала з римським імператором Максимом II, останнім правителем Єгипту, що носив титул фараона, та низкою можновладців того часу про моральні чесноти на рівних, доводячи істинність духовного слова Ісуса.

Вшанування її як Великомучениці розпочалося вже у IV столітті, коли її мощі, дбайливо перенесені Ангелами на Синайську гору, стали нетлінними та розповсюджували чудодійний аромат. Вже упродовж 527–557 років за розпорядженням імператора Візантії Юстиніана Великого на горі Синай задля їх збереження було зведено храм Преображення Господня. Довкола останнього з часом утворився монастир, ансамбль якого разом з колодязем Мойсея та Неопалимою купиною 2002 року було включено ЮНЕСКО до списку об'єктів Світової культурної спадщини [11, с. 1–257].

За одкровенням VI століття були знайдені чесна глава та ліваця Великомучениці, котрі з почестями було перенесено у новозведений храм Синайського монастиря у Єгипті. Нині вони зберігаються у мармуровій раці у головному храму обителі в ім'я Преображення Господнього. Святу главу Нареченої Христової вкрито золотим вінцем, на пальці десниці ошатний перстень у пам'ять її божественного обручення.

Враховуючи нескінченний потік паломників, упродовж усього свого існування Монастир Святої Катерини на Синаї ні на день не перериває служіння, завдяки чому вважається одним з найбільш шанованих святих місць у світі, де знаходять втіху багато палігримів. Александрійська діва стала покровителькою наук і навчання, віряни вшановують її як святу, що дарує самотнім жінкам надію знайти свого справжнього судженого й утворити родину.

Вважається, що перші зображення Святої Катерини, з'явилися в доіконоборчий період близько VI–VII століть. Після VIII століття

на IX припадають перші образи Святої, які дійшли до нас у повторях XI–XIII сторіч. Гімнографія Великомучениці утворилася у IX ст., коли преподобний Феофан Нікейський та монах Вавил склали на віншування Катерини Александрійської кілька поетизованих пісень, котрі й досі виконують на річницю її спочинку (7 грудня за новим стилем).

У докуменальних джерелах ім'я Святої згадується у «Типіконі Великої церкви», датованому IX–XI ст. [12, с. 1–107]. Культ цієї Великомучениці, що визрів на колишніх землях Візантії, завойованих з VI століття арабами, лишився частиною християнського життя Грецької і Коптської церков. З часів великих христових походів культ Катерини Александрійської, що мала стійкість і відданість вірі, почав особливо вшановуватися в Італії, зокрема у Венеції.

Тут її образ прикрасив базиліку Святого Елія, був закарбований у мозаїках собору Святого Марка, печатці норманського графа, дипломата при дворі візантійського імператора Мануїла Комніна (1143–1180) Олександра Гравіні. Така популярність образу Великомучениці спричинила її особливе вшанування у соборах Західної Європи, звернення до розробки її іконографії низки художників доби Відродження, маньєризму, бароко.

Відповідно, на іконах східного християнського обряду доби Раннього (до середини IX століття) та Зрілого (до середини XIV століття) Середньовіччя Катерина з єгипетського міста Александрії почала зображатися як помазаниця Господня, якій дарована божественна сила, в ошатних царських одягах, з короною чи вінцем на голові та хрестом у правиці [13, с. 1–134]. Найчастіше з часів Пізнього Середньовіччя (з XIV і до XVI століття) при цьому вона спирається на символ своїх тортур – колесо, тоді ще одним атрибутом Святої стає пальмова гілка – як знак мучеництва та перемоги – у руці [4].

Паралельно упродовж XV–XVI століть в католицькій традиції Італії та країн Північного Відродження та маньєризму набув широкої популярності інший іконографічний ізвод під назвою «Містичне заручення

святої Катерини», або «Заручення святої Катерини», поширений у творчості провідних європейських митців Фра Анджелико («Мадонна з Немовлям між святими Домініком і Катериною Олександрійською», бл. 1435 р.), Джованні ді Паоло («Містичне заручення Святої Катерини», 1460 р.), Сандро Боттічеллі («Свята Катерина», 1487 р.), Амброджо Бергоньоне («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1490 р.), П'єро ді Козімо («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської» 1493 р.), Ганса Мемлінга («Містичне заручення святої Катерини», 1479 р.), Пінтуріккьо («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1492–1496 рр.), Герарда Давида («Містичне заручення святої Катерини», 1505 р.), Лукаса Кранаха Старшого («Вітвар Св. Катерини», 1506 р. та «Мучеництво Св. Катерини», 1515 р.), Фра Бартоломео («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1512 р.), Лоренцо Лотто («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1524 р.), Корреджо («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1526–1527 рр.), Парміджаніно («Свята Катерина», 1524, «Містичне заручення Святої Катерини», бл. 1527–1531 рр., бл. 1529 р.), Паоло Веронезе («Містичне заручення Святої Катерини», бл. 1575 р.), Хусепа Рібера («Святе Сімейство зі Святими Анной і Катериною», 1648 р., «Містичне заручення Святої Катерини», 1648 р.), Антоніса ван Дейка («Містичне заручення Святої Катерини Олександрійської», 1618–1620 р.).

З новим іконографічним ізводом «Великомучениця» написали свої твори Рафаель Санті («Свята Катерина Олександрійська», 1507 р.), Гауденціо Феррарі («Мучеництво Святої Катерини», 1541–1543 рр.), Мікеланджело Мерізі де Караваджо («Свята Катерина Олександрійська», 1598–1599 рр.), які вводили у свої полотна та фресковий розпис знаряддя тортур та символи стійкості духу Святої.

Рис. 1. Джованні ді Паоло, «Містичне заручення Святої Катерини», Музей Метрополітен, Нью-Йорк, бл. 1460 р.;

Рис. 2. Ганс Мемлінг, «Містичне заручення Святої Катерини», Брюгге, 1479 р. Обидва фото з сайту: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%97_%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Рис. 3. Паоло Веронезе, «Містичне заручення святої Катерини», бл. 1575. Галерея Академії, Венеція. Фото з сайту: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D1%97-%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Рис. 4. Рафаель Санті, Свята Катерина Олександрійська. Олія на тополі, 1507 р. Фото з сайту: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96-%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0 \(%D0%A0%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%B5%D0%BB%D1%8C\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B0_%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96-%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0 (%D0%A0%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%B5%D0%BB%D1%8C))

Натомість, у православної традиції з Нового часу найбільш відомі два основні іконографічні ізводи Катерини з Єгипту – Олександрійська та Великомучениця. Перший тип був представлений доволі аскетичним, статичним образом Святої, виконаним у межах грецько-візантійської традиції. Найранішими прикладами такого типу іконографії є твір «Св. Катерина та Марина» XI ст. з колекції Музею Монастиря Святої Катерини на Синаї (Рис. 5) та репліка XIII ст. з прообразів X–XI ст. – «Св. Катерина (з благословляючою долонею) та Діва Марія "Неопалима купина" з Немовлям Ісусом та Мойсеєм» з цієї ж збірки (Рис. 6).

Вони виконані за типовими параметрами візантійських іконних зображень періодів Македонської династії та Комнінів. З виразних атрибутів Великомучениці тут лише наявна розтрубоподібна корона візантійського типу без зубців, котра буде поширена в іконографії Катерини Олександрійської до XIII століття, коли будуть з'являтися житійні типи цієї ікони, та у другому варіанті – благословляючий жест обернутої до глядача лівої долоні.

Рідше на іконі Святої наявний меч, як знаряддя страти, яким їй відрубали голову, після того, як зламалося колесо. Цей меч у правій руці схожий на спис, який у візантійській традиції тримали на іконах від XI століття представниці імператорських візантійських родин – зокрема, Зоя і Теодора [10, с. 192].

Водночас, окрім хреста, ознакою «містичного заручення» з Христом виступають книга або обручка, котрі підсилюють звучання образу юної, вродливої, інколи із віночком з троянд на голові – символом любові Богородиці, проте не по роках розумної й мудрої діви [8].

Оскільки монастир від VII сторіччя знаходився поза межами юрисдикції Візантії, у ньому збереглися 12 енкаустичних ікон, написаних у VI ст., є найдавнішими образами у світі. Частина збірки енкаустичних ікон у середині XIX ст. була вивезена архімандритом Порфирієм до українських колекцій, і нині зберігається у Музеї Ханенків у Києві.

Авторами багатьох творів збірки на горі Синаї ранньовізантійського періоду до XIII ст. включно (у тому числі сирійсько-палестинської спадщини VIII–IX століть)

були грецькі, сирійські, грузинські, коптські майстри, завдяки чому утворився певний синтез надбання християн східного обряду, через що певні іконографічні ізводи творів колекції з зображенням Катерини мають стилістичну подібність (характерний приклад – ікона «Сяючі грузини») (Рис. 7).

Крім грецьких православних каноніків, котрі здійснювали відправи у Монастирі Св. Катерини, поступово за незламну непохитність у своїх вчинках, чистоту, цноту, мудрість, цю святу почали шанувати і латиняни, що з часом призвело до єднання традицій зображення Святої у різних християнських конфесіях, подібно до ізводу Марії-семистрільниці [7].

Рис. 5. Св. Катерина та Марина. Східна іконічна традиція. Темпера на дереві, XI століття

Рис. 6. Св. Катерина (з благословляючою долонею) та Діва Марія «Неопалима купина» з Немовлям Ісусом та Мойсеєм. Темпера на дереві. Ікона палігрівів. XIII століття. Репліка образу Св. Катерини X–XI століть періоду Македонської династії та Комнінів [10, с. 142]

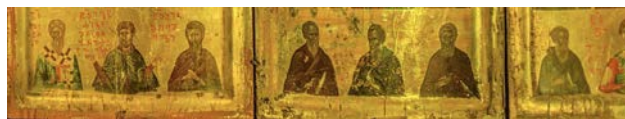

Рис. 7. «Сяючі грузини», ікона з монастиря Святої Катерини. XIV ст. Зліва направо: Петро Іберійський, Іларіон Іберійський, Шіо з Мгвіме, Іоанн Іберійський, Євфимій Іберійський, Георгій Святогорець, Давид Гереджійський, Святий Костянтин (?). Фото з сайту: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%E2%80%9CRadiant_Georgians%E2%80%9D,_icon_from_St._Catherine_Monastery.jpg

Однак, слід зазначити, що типові жанрові, сюжетні, досить гедоністичні композиції італійського мистецтва та Північного Відродження, присвячені ушавленню Катерини Александрійської (штибу багатофігурних творів Джованні ді Паоло, Ганса Мемлінга, Паоло Веронезе «живописного типу»), не набули поширення серед іконографічних ізводів зображення цієї Великомучениці зі збірки Синайського монастиря.

Так, однофігурні композиції слідом за твором Мартінуса де Віланова 1387 р., надихали Рафаеля Санті «Свята Катерина Александрійська» і Караваджо та вже містять характерний для зображення католицького різновиду іконографічного ізводу Святої символ – колесо (ознаку тортур). Проте, певна екстатичність твору представника «Титанів Відродження» була типовою для італійського осмислення подвигу Катерини.

У колекції вказаної вище обителі переважають більш близькі візантійській традиції за стилістикою одинарні, досить аскетичні образи Святої, штибу каталонського вівтарного образу роботи Мартінуса де Віланова, виконані в період готики – Ренесансу, та сюжетні зображення періоду бароко (Рис. 9).

Ключова відмінність православних ізводів Катерини Александрійської при порівнянні таких образів – її статична непорушність, інколи щит, котрий вводиться як символ непорушності віри Святої у житійні ікони грецько-візантійського походження (Рис. 8). Такий тип іконографії за пам'ятками згаданого монастиря був поширеним щонайменше до XVI століття (Рис. 10). Надалі, з епохи

бароко, коли цінувалася екзальтованість образів, більшої популярності порівняно з ізводом «Александрійська» набув ізвод «Великомучениця» (з колесом) (Рис. 11).

Рис. 8. Ікона «Житіє Святої Катерини з клеймами» (з благословляючою долонею), Синай. Візантійський ізвод. XIII ст. [10, с. 34]

Рис. 9. Мартінус де Віланова. Каталонський вівтарний образ Св. Катерини. Католицький ізвод. Темпера на дереві, 1387 р. Фото О. Шкільної

Рис. 10. Св. Катерина. Візантійський ізвод «Александрійська». Темпера на дереві. Друга половина XVI ст. Фото О. Шкільної

Рис. 11. Санта Каталіна, де Ієреміас Палладас, XVII ст. Ізвод «Великомучениця» Фото з сайту: https://commons.wikimedia.org/wiki/Pittura_bizantina#/media/File:Saint_Catherine_iconostasis_Mount_Sinai.png

Враховуючи те, що Монастир Святої Катерини (Рис. 12) став центром автономної Православної церкви гори Синай, що додатково володіє низкою монастирських комплексів: трьома в Єгипті, дев'ятьма у Греції, трьома на Кіпрі, одним у Лівані, одним у Туреччині в Стамбулі, на іконографію ікон, які стікалися сюди, мали особливий вплив Афонська та Константинопольська школи.

Культ патронеси монастиря від Середньовіччя мав широке поширення в Європі. Колекція ікон катерининського циклу не постраждала тут у добу іконоборства, оскільки знаходився за межами Візантійської імперії від VII ст.

Рис. 12. Ікона «Синай та його святе місце» з зображенням Монастиря Святої Катерини. Лакована темпера на дереві. Перша чверть XVIII сторіччя. Фото О. Шкільної

Західних ікон латинського походження в монастирі небагато, здебільшого від часів хрестових походів та доби середньовічного Мамлюцького Єгипту, коли православні за походженням грузини, що становили більшу частину спільноти мамлюків, змушені були приймати іслам, але симпатизували християнам, і вели торгові зносини з італійцями та іншими європейцями, що зафіксовано продажем низки килимів каїрського виробництва XV–XVI століть [5, с. 5–20].

Надалі образ Катерини був більше поширений в ізводі «Великомучениця» з Розп'яттям і пальмовою гілкою у лівій руці, яка спирається на колесо – символ тортур у казні «колесування». Деякі ікони грецького походження, переважно з Афону, від доби бароко отримали додаткові атрибути – книги, введені до іконічного простору, які читала за життя високоосвічена свята, а також образ круглого чорного шару «Всесвіту»,

світлобудову якого пронизують промені Божественної енергії.

Останній є символічним стилізованим «Колесом Іезекіїля» (Іез. 1 і 10) – колеса в колесі, атрибута Божого промислу, й зустрічається в образах Христа-Пантократора, іконах Софії – Премудрості Божої. Світлі лінії, які перетинаються у ньому, передають ідею Божого управління світом на тлі Божественного мороку та нетварного світла та можуть інтерпретуватися як Фаворське світло й Божественне одкровення людині, яку оточують невігласи. Адже сказано у Писанні: «Бог мешкає у мороку» (3 Цар. 8: 12) (Рис. 13).

Рис. 13. Свята Катерина зі сценами її життя і смерті, виконана в традиціях візантійської іконографії. Ізвод «Великомучениця».

Темпера на дереві, 1755 р. Фото з сайту: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Icon_of_Saint_Catherine.jpg

При цьому на Синаї не був поширений іконографічний ізвод, популярний в епоху бароко в Україні, в якому зображали Св. Катериною у парному образі зі Св. Варварою, як найбільш шанованих християнських святих (Рис. 14).

Рис. 14. Великомучениці Варвара і Катерина. 1740-ві рр. Північне Лівобережжя. Дошка липова, левкас, гравіювання, темпера, олія, сріблення, позолота. Колекція Національного музею українського мистецтва. Фото з сайту: <https://www.facebook.com/namu.museum/posts>

Окремим іконографічним ізводом Великомучениці синайської колекції є ікона «Епітафія Св. Катерини з житійними клеймами та віншувальними написами» 1805 р. (гобелен, шов, золота та срібна нитки), яка є варіантом «Успіння» означеної патронеси монастиря (Рис. 15). Іконографія Святої в Короні тут перегукуються з іконографією її образу на деці раки (Рис. 16), де зберігаються мощі Катерини Александрійської. Відмінністю її зображення на останньому є сувій у руках, який нагадує Скрижалі завіту, з відсилкою до одкровення через Мойсея.

Рис. 15. Епітафія Св. Катерини з житійними клеймами та віншувальними написами. Гобелен. Віденське виробництво. Шовк, золота та срібна нитка, 1805 р.

Рис. 16. Майстер Прокопій. Рака з мощами Св. Катерини. Монастир Св. Катерини, Синай. XVIII ст. Фото з сайту: <https://pravlife.org/ru/content/bogoshestvennaya-gora-sinay>

Висновки. Отже, Свята Катерина з доби Раннього Середньовіччя за матеріалами збірки Музею однойменного монастиря зображалась як мудра царівна, з вінцем із троянд (символ чистоти та цнотливості, атрибут Богородичного циклу), або у короні та царственних одежах, гідних візантійських імператорів – помазаників на землі (XI століття). Ранні ізводи грецького (афонського) походження мали аскетичну, статичну фігуру, єдиним атрибутом якої від XIII століття був щит, прикрашений хрестом, котрим для неї стала віра (в цьому ж образі голова героїня наділена благословляючим жестом, в якому одна долоня обернена назовні), а від XIV ст. – меч, через який завершилося земне життя Великомучениці. В цілому цей тип іконографічного ізводу можна назвати Александрійським.

В латинській традиції від XIV століття було поширеним більш динамічне, готично-ренесансове зображення вказаної Святої, іконографія якого бере початок від її образу роботи представника каталонської школи Мартінуса де Віланова (Рис. 9), в якому корона стає конструкції з гострими променями, а ліва рука спирається на колесо – символ пройдених тортур, тримаючи Розп'яття. Означений тип іконографічного ізводу можна назвати «Великомучениця». Надалі цей образ отримав розвиток у творчості Рафаеля Санті, Мікеланджело Мерізі де Караваджо. Його підтип XVII сторіччя роботи художника

Санта Каталіна, де Ієреміас Палладас, представлений в колекції згаданого вище Музею, містить додатково також меч, і став найбільш «взірцевим» для подальшого відтворення іконографії Святої Катерини.

Не дивлячись на те, що паралельно упродовж XV–XVI століть в католицькій традиції Італії та країн Північного Відродження та маньєризму набув широкої популярності інший іконографічний ізвод під назвою «Містичне заручення святої Катерини», або «Заручення святої Катерини», поширений у творчості провідних європейських митців Фра Анджеліко, Джованні ді Паоло, Сандро Боттічеллі, Амброджо Бергоньоне, Пінтуріккьо, П'єро ді Козімо, Ганса Мемлінга, Герарда Давида, Лукаса Кранаха Старшого, Фра Бартоломео, Лоренцо Лотто, Корреджо, Парміджаніно, Паоло Веронезе, Хусепа Рібера, Антоніса ван Дейка. Але на Синаї цей іконографічний ізвод поширення не набув. Вочевидь, через занадто гедоністичне трактування образу святої Катерини.

Натомість у межах пошуків доби бароко, художники різних європейських християнських шкіл у творах друкованої графіки, живопису та декоративно-ужиткового мистецтва розробляли нові іконографічні ізводи,

які не набули з часом широкого поширення. Зокрема, «Великомучениці Варвара і Катерина», 1740-ві рр., виконані на Північному Лівобережжі України (дошка липова, левкас, гравіювання, темпера, олія, сріблення, позолота) з колекції Національного музею українського мистецтва, тримають у лівій руці пальмову гілку та хрест без колеса та чорного шару – символу Всесвіту і Божого провидіння. Фактично, у вказаній роботі художник намагався об'єднати два найбільш поширених іконографічних ізводи Св. Катерини – «Александрійську» (статичну, православну) з «Великомученицею» (динамічну, католицьку). Але таких ікон на Синаї нема.

Там на початку XIX століття збірка поповнилася гобеленом «Епітафія», витканим з шовку та срібної і золотої ниток, з центральною частиною Успіння Катерини та клеймами довкола. Цей твір перегукується з роботою майстра Прокопія по створенню нової раки у XVIII ст. При цьому головна портретована на деці останньої тримає сувій, який виглядає як заповітна частина нащадкам (святу вшановують незаміжні, бездітні жінки, що вірять в її покровительство і допомогу у створенні сім'ї, а також вчені й усі, хто займається опануванням знань і наукою).

Література:

1. Житіє Св. великомучениці Катерини Олександрійської. URL: <https://afanasiiy.net/sviataia-velykomuchenusa-ekateryna> (дата звернення: 12.01.2026 р.).
2. Іконографія святої Катерини. URL: <https://hram.lviv.ua/3232-konografiya-svyatoyi-katerini.html> (дата звернення: 14.01.2026 р.).
3. Пархоменко Інна. В істині Христовій. Свята великомучениця Катерина. Музейний провулок. 2007. №7 (січень-червень). URL: <https://www.facebook.com/namu.museum/posts> (дата звернення: 15.01.2026 р.).
4. Сидор Іван. Пам'ять святої великомучениці Катерини Олександрійської. 6.12.2011 р. URL: <https://krba.edu.ua/novyny/publikatsii/pamiat-sviatoi-velykomuchenytzi-kateryny-oleksandriiskoi/> (дата звернення: 14.01.2026 р.).
5. Belnaqita U., Shkolna O. Mamluk Carpets in European Painting of the 15th–16th centuries as a Tribute to the Western and Central Asian Carpets fashion. *Paradigm of knowledge*. 2025. № 5(69). P. 5–20. DOI 10.26886/2520-7474.5(69)2025.1
6. Holy Image, Hallowed Ground: Icons from Sinai / ed. by Robert S. Nelson and Kristen M. Collins. Los Angeles: Getty Publications, 2006. XVI, 304 p.: ill.
7. Gale, J., Forsyth, G., & Weitzmann, K. Sinai and the Monastery of St. Catherine. Givatayim: Massada, 1980. Description: 191 p. ill., map.
8. Manaphēs, K. A. (Ed.). Sinai: Treasures of the Monastery of Saint Catherine. Athens: Ekdotike Athenon, 1990. 400 p.
9. Muir C. A Study in Iconography: St. Catherine of Alexandria. / Department of Fine Arts, University of Hong Kong. *Religion, Literature and the Arts Project: Conference Proceedings of the Australian International Conference*, 1996. P. 272–280.

10. Ševčenko Nancy P. The Monastery of Mount Sinai and the Cult of Saint Catherine. In: *Sevcenko Nancy P. The Celebration of the Saints on Byzantine Art and Liturgy*. Burlington: Routledge, 2013. 376 p.
11. The Monastery of Mount Sinai and its Sacristy / editors G. Galavaris, M. Myriantheos, G. Fousteris. Thessaloniki: HolyMonastery of the God-Trodden mount Sinai, 2020. 257 p.: ill.
12. Weitzmann, K., & Galey, J. The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai: The icons. Vol. 1: From the sixth to the tenth century. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976. XVII, 107 pp.; 38 colour plates; 122 b&w photos.
13. Weitzmann, K. The Icon: Holy Images – Sixth to Fourteenth Century. New York: George Braziller, 1978. 134 p.: ill. (some color).
14. Živković, M. On the icons of Sinai and Raithou martyrs in Saint Catherine's monastery at Sinai, with an overview of the cult and iconography of these saints in East Christian art. *Zograf*, 2020. 44, 101–125. DOI: <https://doi.org/10.2298/ZOG2044101Z>

References:

1. Zhytiie Sv. velykomuchenytsi Kateryny Oleksandriiskoi [Life of St. Great Martyr Catherine of Alexandria] (2026). URL: <https://afanasiy.net/sviataia-velykomuchenyca-ekateryna> (date of application: 12.01.2026) [in Ukrainian].
2. Ikonohrafiia sviatoi Kateryny [Iconography of St. Catherine] (2026). URL: <https://hram.lviv.ua/3232-konografiya-svyatoyi-katerini.html> (date of application: 14.01.2026) [in Ukrainian].
3. Parkhomenko Inna (2007). V istyni Khrystovii. Sviata velykomuchenytsia Kateryna [In the Truth of Christ. Holy Great Martyr Catherine]. *Muzeinyi provulok*. 2007. №7 (sichen-cherven). [Museum Lane. 2007. No. 7 (January-June)]. URL: <https://www.facebook.com/namu.museum/posts> (date of application: 15.01.2026) [in Ukrainian].
4. Sydor Ivan (2011). Pamiat sviatoi velykomuchenytsi Kateryny Oleksandriiskoi. [Memory of St. Great Martyr Catherine of Alexandria]. URL: <https://kpba.edu.ua/novyny/publikatsii/pamiat-sviatoi-velykomuchenytsi-kateryny-oleksandriiskoi/> (date of application: 14.01.2026) [in Ukrainian].
5. Belnaqita U., Shkolna O. (2025). Mamluk Carpets in European Painting of the 15th–16th centuries as a Tribute to the Western and Central Asian Carpets fashion. *Paradigm of knowledge*. 2025. № 5(69). P. 5–20. DOI 10.26886/2520-7474.5(69)2025.1 [in Ukrainian].
6. Holy Image (2006), *Hallowed Ground: Icons from Sinai* / ed. by Robert S. Nelson and Kristen M. Collins. Los Angeles: Getty Publications. XVI, 304 p.: ill.
7. Galey, J., Forsyth, G., & Weitzmann, K. (1980). *Sinai and the Monastery of St. Catherine*. Givatayim: Massada. Description: 191 p. ill., map.
8. Manaphēs, K. A. (Ed.). (1990). *Sinai: Treasures of the Monastery of Saint Catherine*. Athens: Ekdotike Athenon, 400 p.
9. Muir C. (1996). A Study in Iconography: St. Catherine of Alexandria. / Department of Fine Arts, University of Hong Kong. *Religion, Literature and the Arts Project: Conference Proceedings of the Australian International Conference*. P. 272–280.
10. Ševčenko Nancy P. (2013). The Monastery of Mount Sinai and the Cult of Saint Catherine. In: *Sevcenko Nancy P. The Celebration of the Saints on Byzantine Art and Liturgy*. Burlington: Routledge, 376 p.
11. The Monastery of Mount Sinai and its Sacristy / editors G. Galavaris, M. Myriantheos, G. Fousteris (2020). Thessaloniki: HolyMonastery of the God-Trodden mount Sinai. 257 p.: ill.
12. Weitzmann, K., & Galey, J. (1976). *The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai: The icons*. Vol. 1: From the sixth to the tenth century. Princeton, NJ: Princeton University Press, XVII, 107 pp.; 38 colour plates; 122 b&w photos.
13. Weitzmann, K. (1978). *The Icon: Holy Images — Sixth to Fourteenth Century*. New York: George Braziller, 1978. 134 p.: ill. (some color).
14. Živković, M. (2020). On the icons of Sinai and Raithou martyrs in Saint Catherine's monastery at Sinai, with an overview of the cult and iconography of these saints in East Christian art. *Zograf*, 44, 101–125. DOI: <https://doi.org/10.2298/ZOG2044101Z>

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)